

Надо быть патриотом. Нет необходимости ненавидеть каждую чужую семью, потому что любишь свою. Нет необходимости ненавидеть другие народы, потому что ты патриот (Д. Лихачев).

3. Прочитайте перечень умений, необходимых для формирования и совершенствования умений и навыков в процессе развития устной и письменной форм монологической речи. Подготовьте связное высказывание на тему: “ Какие требования необходимо учитывать при подготовке к устному (письменному) экзамену?”.

1. Умение осмыслить тему, определить ее границы;
2. Умение выразить основную мысль высказывания;
3. Умение собрать необходимый материал;
4. Умение группировать накопленный материал и располагать его в определенной последовательности;
5. Умение отбирать языковые средства в соответствии с условиями и задачами общения;
6. Умение исправлять речевые ошибки, улучшать написанное.

4. Проанализируйте ответы на уроках ваших товарищей, отметив следующие качества: ясность, доступность изложения материала; выделение главных моментов; логическую последовательность в изложении; культуру речи; громкость и темп; интонацию. Если есть возможность, запишите свою речь на магнитофон, прослушайте и проанализируйте по тем же параметрам.

5. Выберите одну из тем и составьте устное развернутое высказывание в форме рассуждения, учитывая полученные рекомендации.

Так за допомогою різних завдань та вправ створюються можливості для кожного учня формувати творче мислення, самостійно створювати власні тексти – висловлювання, тобто самореалізовуватися на кожному уроці як особистість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті.
2. Лернер И.Я. Дидактические основы формирования познавательной самостоятельности учащихся при изучении гуманитарных дисциплин: Автореферат дис. ...докт.пед.наук. – М., 1971. – С.7–8.
3. Освітні технології: навчально-методичний посібник / За ред. Пехоти О.М. – К.: “А.С.К.”, 2001.

УДК 37246:81233

Глущенко І.І.

ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Розглядається проблема розвитку лексичної семантики в учнів першого класу загальноосвітньої школи. Наведені результати діагностичного дослідження сформованості механізмів засвоєння лексичної семантики, лексико-семантичних понять у дітей даної категорії.

The problem of lexical semantics development is discussed for first-form pupils of general education school. The results of diagnostics of lexical semantics mastering mechanisms, lexical-semantic phenomena and peculiarities of lexical concepts understanding in given category of children are considered.

У зв'язку з переходом дітей молодшого шкільного віку до навчальної діяльності, особливого значення набуває вивчення лексичної компетенції. Перед молодшими школярами

постає задача – оволодіння необхідною лексикою для розуміння і засвоєння писемного мовлення, і шкільної програми в цілому.

Досліджуючи словник дитини, варто враховувати таку особливість як розуміння значення слів. Правильне називання предмета ще не означає, що дитина вмє вірно вживати це слово в мовленні, знає його значення. Тому важливо, спостерігаючи мовлення дитини в цілому, з'ясовувати як вона користується словами, чи правильно використовує їх або заміняє іншими.

Для отримання об'єктивних даних про стан лексичного запасу учнів першого класу загальноосвітньої школи нами було організовано спеціальне експериментальне дослідження, спрямоване на виявлення особливостей розуміння і використання лексики, визначення найбільш характерних для дітей даного віку мовленнєвих утруднень.

При розробці методики вивчення лексичної семантики та аналізі результатів дослідження ми спирались на науково-методичне трактування цих проблем, представлених у роботах Е.Ф.Соботович [3].

Нами досліджувалося вміння встановлювати різного виду системні відношення в різних лексичних групах, здатність до уточнення їх понятійних і семантичних зв'язків. На наш погляд, це ті показники, які визначають рівень сформованості семантичного компонента мовленнєвих здібностей дітей даної категорії

У задачі нашого дослідження входило:

- уточнити особливості розуміння дітьми відношень між різними елементами лексичної системи: узагальнень, асоціативних зв'язків та лексико-семантичних явищ (синонімія, антонімія, переносне значення слів);
- проаналізувати особливості використання в мовленні даних лексичних відношень.

В основу методики дослідження було покладено серію мовленнєвих завдань, які були розподілені за трьома блоками:

- I. Механізм засвоєння лексичної семантики.
- II. Лексико-семантичні явища.
- III. Сформованість розуміння лексичних понять (табл. 1).

Таблиця 1.

Схема дослідження

Блок	Показники	Завдання
1	2	3
I. Механізм засвоєння лексичної семантики	1.1. Сформованість рівня лексичних узагальнень	- Визначення узагальнюючих понять (<i>автобус, пароплав, тролейбус, літак</i>) – Конкретизація понять (якості та дії людини)
	1.2. Дериваційне значення слова на рівні морфеми	- Вибір слова з відповідною до контексту морфемою (<i>У зайчика... (хвіст, хвостик, хвостиче)</i>) – Пояснення значення похідних слів (<i>Настала осінь. Дні покоротшали</i>)
	1.3. Асоціативні зв'язки між словами	- Вільні асоціації (<i>олівець, вимити, солодкий</i>) – Підбір парних аналогій (<i>школа-учень, лікарня...</i>) – Вибір парних аналогій (соціально-побутові, функціональні, суттєва частина чогось, матеріальна, за принципом порівняння)
II. Лексико-семантичні явища	2.1. Антонімія	- Доповнення словосполучення антонімами (<i>лимон кисліше, а цукор...</i>) - Підбір антонімів (<i>добро, довгий, бігти</i> і т. д)
	2.2. Синонімія	- Підбір синонімів (<i>малюк, гарний, веселитися</i>)
	2.3. Переносне значення	- Розуміння переносного значення слів (<i>Губки ягідки вишневі, щічки-як квітки рожеві, а волосся льон – тоненький, біле, біле та м'яченьке.</i>)

1	2	3
III. Сформованість розуміння лексичних понять	3.1. Розуміння і пояснення слів	- Словник визначення та пояснення слів (<i>урок, сильний, поспішати</i>) – Диференціація слів, близьких за значенням (На картинках показати, що може бути м'яким, що пухнастим) – Розуміння збірних лексичних узагальнень (<i>посуд, величина</i>)

Закономірність засвоєння лексичної семантики ми визначали на різних мовленнєвих рівнях; аналіз слів, словосполучень та речень. Складність деяких завдань передбачала специфіку їх подання. Завдання давались дітям дозовано і в максимально доступній формі, при необхідності супроводжувались прикладами і поясненнями.

Методика вивчення кожного з параметрів охоплювала:

- повідомлення учневі конкретного завдання,
- інструкція щодо виконання даного завдання, включаючи стимульний матеріал,
- критерії оцінювання завдання, за якими визначався рівень сформованості певних показників.

Нами були виявлені та проаналізовані деякі закономірності лексико-семантичного розвитку молодших школярів.

Завдання першого блоку мали за мету визначити ступень сформованості в дітей узагальнюючої функції слова.

Наше дослідження підтвердило, що всі досліджувані діти розуміють і використовують в своєму мовленні узагальнюючі слова, оперують цими поняттями під час класифікації предметів, виділяють типові ознаки, які визначають зміст зазначених узагальнюючих понять різного ступеня складності. Наприклад, для характеристики внутрішніх якостей і дій людини учні в достатній мірі підбирали і використовували прикметники та дієслова. При конкретизації понять вони підбирали від 5 до 10 слів. Вміння дітей правильно користуватись словами різного ступеня узагальненості свідчить про певний рівень розвитку мислення й мовлення (В.В.Тищенко, [5]).

Лексико-семантичний розвиток визначається в засвоєнні семантичного простору мовлення. Джерело поповнення словникового запасу є словотворча система. Розвиток дериваційних відношень передбачає формування розуміння здатності слова вступати в різні словотворчі ряди, це можливо у дітей молодшого шкільного віку в результаті проведення структурно-семантичного аналізу складу слова з використанням прийомів порівняння і узагальнювання мовленнєвих одиниць.

Аналіз відповіді показав, що процес пошуку потрібного до запропонованого контексту не викликає труднощів, успішність виконання завдання склала 100%.

У різноманітних текстах вживається багато похідних слів самостійно і у відповідному контексті. Деякі діти засвоюють слово переважно у його прямому значенні, не усвідомлюючи всієї системи морфологічного аналізу словотвору, семантичних зв'язків з іншими словами. Недостатнє пояснення цих слів та виразів веде до неповного розуміння тексту.

Наші дослідження свідчать про те, що діти молодшого шкільного віку практично розуміють і пояснюють значення похідних слів, які використовуються як на уроках мовного циклу так і в повсякденному житті. Так, наприклад, при поясненні слів *Настала осінь. Дні покоротшали* були отримані наступні відповіді: *Пришла осінь і дні стали коротші, а ніч. довша. На пояснення виразу ніжки-ходунці, ручки – ляпунці, давались відповіді; Ніжки можуть ходити, а ручки плескати долоньками.*

Таким чином, 90% опитаних дітей дали правильні відповіді.

Серед численних досліджень мовленнєвих функцій велике діагностичне значення має асоціативний експеримент, оскільки асоціація є одним із механізмів формування мовленнєвих понять. Об'єктивною оцінкою словника дітей, одним із показників розвитку

лексики є характеристика смислових зв'язків між словами, які встановлює дитина (Є.Ф.Соботович, [4]).

Для дослідження вільних асоціативних зв'язків між словами дітям було необхідно до слів-стимулів, (іменники – *олівець, сорочка, лікар*, прикметники – *солодкий, червоний, чарівний, розумний*., дієслова – *вимити, співати, малювати, писати*) підібрати слова-реакції. Слова-стимули підбирались з врахуванням віку дітей і змісту шкільної лексики.

При підборі слів до іменників у дітей переважали:

- синтагматичні асоціативні зв'язки (*сорочка – одівати, спати; лікар – лікує; олівець – писати, малювати; соловей – співати, літати*);
- слова одного семантичного поля (*соловей – пташка, літо; лікар – доктор; сорочка – кофта, піджак*);

Для прикметників у дітей спостерігались асоціації, які виражають:

- відношення ознаки та об'єкта (*червоний – лампа, олівець, лист, яблуко; солодкий – цукерки, груша, сік; чарівний – ковер, стіл*);
- протилежні значення (*солодкий – гіркий; розумний – глупий, тупий*);
- подібні чи однорідні ознаки (*червоний – жовтий*);
- одне семантичне поле (*розумний – книжка; молодець, багато знає; чарівний – красивий, гарний, магія*).

При підборі вільних асоціацій для дієслів виділялись:

- реакції, що виражають узгодження (*співати – голос; вимити – посуд; писати – букви, другу, письмо; малювати – дерево*);
- спосіб виконання дій (*писати – рукою, малювати – пензлем на бумазі*);
- ситуативні (*вимити – одягатись; співати – танцювати*);
- подібність дій (*малювати – малюнок; писати – розмальовувати; писати – малювати, співати – говорити, співати; вимити – покупатися, чистити*);
- кінцевий результат (*вимити – мити, помити*);
- випадкові асоціації (*співати – скакати*).

Дані відповіді вказують на те, що семантичне поле у дітей молодшого шкільного віку ще недостатньо структурно організоване і знаходиться на стадії формування.

Самостійний підбір парних аналогій слів одного семантичного поля дозволяє оцінити сформованість логічного зв'язку між поняттями за аналогіями. Дитина повинна підібрати і пояснити свій вибір. Найбільш легким для виконання було завдання, де зв'язок слів і понять визначається як соціально-побутовий (*лікар – доктор, школа – учень*.), 100% дітей дали правильні відповіді.

Більш складними для виконання виявились ті завдання, при виконанні яких простежуються просторово-часові відношення (*день – обід, вечір – ніч*), отримано 40% правильних відповідей.

Дослідження операції відбору парних аналогій із запропонованих слів за різноманітною семантичною ознакою дало змогу визначити долю правильних відповідей дітей:

- соціально-побутові аналогії (*ложка, – каша*) – 80%;
- функціональні аналогії (*рукавиця – рука*) – 80 %;
- суттєва частина чогось (*вовк – паща*) – 70%;
- матеріальні аналогії (*ніж – залізо*) – 70%;
- аналогії за принципом порівняння (*камінь – важкий*) – 90%.

У другому блоці завдань дітям пропонувались лексичні вправи, спрямовані на виявлення вмінь добирати синоніми до слів (*малюк, доктор, доріжка, невеликий, гарний, сильний, говорити, веселитися, йти*). Аналізуючи результати, ми прийшли до висновку, що учні ще не мають навичок роботи зі словами, близькими за значенням, підбирають в основному слова найпростіші й активізовані в їхньому словнику.

Найчастіше діти вживали:

- слова, схожі за звучанням до запропонованих (малюк – малий, веселитися – веселий, сильний – силач);
- споріднені слова (йти – іду);
- асоціативно пов'язані слова (сильний – мускулистий, накачаний);
- антоніми (говорити – мовчати, веселитися – скучати);
- слова із часткою “не” (сильний – несильний, говорити – не говорити, йти – не йти).

Правильні відповіді становили приблизно 30% від загальної кількості. Наведені цифри свідчать про наявність значних труднощів при доборі слів-синонімів, деякі діти не усвідомлюють вимог завдання, або спираються на певні зв'язки, які не завжди виражаються в синонімічних відношеннях.

Вправи на добір антонімів у молодших школярів не викликають ускладнень, діти розуміють значення цих слів і вміють ними оперувати, використовуючи свій словниковий запас. Суть антонімії як лексичного явища достатньо засвоєна молодшими школярами.

Визначення та пояснення переносного значення слова, як відомо, відбувається на основі асоціацій слова з одним із його функціональних значень. Слабкість семантичного асоціювання, обмеженість запасу слів які входять до складу лексичних одиниць даного семантичного поля, затриманий темп переходу від одного конкретного значення до іншого, все це може викликати ускладнення під час виконання діагностичних завдань.

Аналіз відповідей показав, що розуміння переносного значення слів і словосполучень діти експериментальної групи не змогли пояснити самостійно і потребували певної допомоги. На наш погляд ці труднощі пов'язані з процесом формування у дітей мовленнєвих здібностей в цілому.

При диференціації слів близьких за значенням (використовувались спеціально підібрані дидактичні картинки) учні 100% дали правильну відповідь. Діти не тільки диференціюють поняття, але й пояснюють свій вибір.

Дослідження особливостей розуміння збірних лексичних понять насамперед сформованість операцій по виділенню найбільш суттєвих ознак пропонованих понять у дітей (наприклад: *меблі – це предмети, які використовують для сидіння, зберігання чогось*).

При відповіді на запитання у дітей дослідженої групи спостерігається як функціональний рівень пояснення (*одяг – носять, перуть, оддягають*), так і пояснення на рівні конкретизація понять (*тварини – кішка, собака, кінь*). При висловлюванні своїх думок 85% учнів користувалися розгорнутими мовленнєвими виразами, 15% відповідей була аграматичною.

Аналізуючи результати виконання експериментальних завдань, ми дійшли до висновку, що у дітей молодшого шкільного віку досить широко представлено лексико-семантичне поле іменників, прикметників, дієслів. Труднощі, які виникають у дітей при групуванні, пошуку і відбору деяких лексичних одиниць, на наш погляд, пов'язані з слабкою орієнтацією учнів в змістовній стороні слова, що обумовлено мовленнєвим дефіцитом, або порушеним мовленнєвим середовищем у дошкільному віці.

Результати дослідження особливостей побудови лексико-семантичних групувань свідчать про недостатню сформованість пошуку і відбору необхідних лексем, здатністю виділення найбільш суттєвих ознак слова, співвідношення його з різними поняттями.

На наш погляд, все це потребує оволодіння операціями синтезу, аналізу, узагальнення і співвідношення. У дітей молодшого шкільного віку, які навчаються у першому класі, ці показники знаходяться на стадії фізіологічного формування.

Отже, розуміння значення слів дітьми з нормальним мовленням залежить від їхнього загального рівня розвитку, від розвитку мислення, багатства та різноманіття знань, вмінь, досвіду і умов виховання. Все це варто враховувати при розробці, плануванні і проведенні корекційно-методичної роботи по розвитку мовлення дітей даної категорії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Крутій К.Л. Формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку. – Запоріжжя: ТОВ “ЛПС” ЛПД, 2004. – 390 с.

2. Малярчук А.Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовних недоліків: Навч. посібник для вчителів-логопедів, вчителів і вихователів шкіл та дитсадків. – К.: Райдуга, 1995. – 408 с.
3. Соботович Є.Ф. Психолінгвістическая структура речевой деятельности и механизмы ее формирования. – К.: ІЗМН, 1997. – 44 с.
4. Соботович Е.Ф., Тищенко В.В., Бартенева Л.И., Данилавичюте Э.А и др. Методика выявления речевых нарушений у детей и диагностика их готовности к школьному обучению. – К.: Актуальна освіта, 1997.
5. Тищенко В.В. Особливості засвоєння мови дошкільниками з нормальним та порушеним інтелектом // Теорія і практика сучасної логопедії. – Вип.1. – К.: Актуальна освіта, 2004. – 43 с.

УДК 37.011.33

Горошкіна О.М.

КОМУНІКАТИВНО-КОГНІТИВНА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УЧНІВ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ

У статті розглядаються лінгводидактичні основи комунікативно-когнітивної методики вивчення української мови у профільній школі. Подається визначення комунікативно-когнітивної методики, особлива увага приділена принципам, підходам до вивчення української мови.

In the article linguistic and teaching bases of communicative and cognitive method of study of Ukrainian at school are examined. Definition of communicative and cognitive method is given, the special attention is paid to approaches and principles of studying Ukrainian.

Оновлення змісту мовної освіти вимагає трансформації технологій навчання української мови, розробки інноваційних методик, спрямованих на формування мовної особистості, яка адаптована до конкретних соціальних умов. Альтернативою традиційній методиці вважаємо комунікативно-когнітивну методику навчання української мови, що посилює практичну спрямованість змісту предмета “Українська мова”, передбачає зміну акцентів у навчальній діяльності з перевагою її креативних видів. Комунікативно-когнітивна методика навчання української мови побудована на положеннях, висвітлених у працях Т.Донченко, В.Мельничайка, Г.Онкович, Л.Паламар, М.Пентилюк, лінгвістичних студіях Ф.Бацевича, В.Дроздовського, С.Єрмоленко, А.Зеленька, М.Кочергана, Л.Лисиченко, Л.Мацько, М.Плющ, О.Потебні, О.Федик, Г.Яворської.

Реалізація обґрунтованих нами концептуальних положень зумовила виділення таких часткових лінгводидактичних принципів, як принцип стимулювання самоосвіти й самостійності в навчанні, принцип проблемно-ситуативної організації навчання, принцип урахування життєвої перспективи, принцип комплексного розвитку всіх сфер особистості учня – когнітивної, емоційно-вольової, етичної, принцип спільної діяльності педагога й учнів, принцип актуалізації результатів навчання, принцип урахування позалінгвальних чинників.

Актуальність комунікативно-когнітивної методики навчання української мови зумовлена все ще недостатнім рівнем комунікативної підготовки учнів та сформованості в них умінь застосовувати мовні знання в конкретних життєвих ситуаціях, насамперед професійних.

Сучасні дослідники приділяють значну увагу теоретичним і практичним пошукам, пов’язаним з підготовкою комунікативно компетентного випускника, зокрема: диференціації змісту навчання української мови залежно від типу освітнього закладу (О.Біляєв, С.Караман, Л.Паламар, М.Пентилюк, М.Плющ, В.Тихоша, В.Цимбалюк); визначенню принципів, форм, методів і прийомів організації навчально-виховного процесу в школі, спрямованих на